

વાકપુષ્પ

હે મા !

મેં તારી પાસે બળ માર્યું, જેથી હું માથું ઉંચું રાખી જવી શકું,
પણ મા, તેં મને કોમળતા આપી, જેથી હું નમ્ર અને સરળ રહું;
મેં તારી પાસે બુદ્ધિ માંગી, જેથી હું મહાન કાર્યો કરી શકું,
પણ મા, તેં મને હદ્ય આપ્યું, જેથી હું સારા કાર્યો કરી શકું,
મેં તારી પાસે ધન માર્યું, જેથી હું સુખી થઇ શકું,
પણ મા, તેં મને જ્ઞાન આપ્યું, જેથી હું બીજાને સુખ આપી શકું.
મેં તારી પાસે સત્તા માંગી, જેથી હું સત્તામાં ચકચૂર રહું,
પણ મા, તેં મને ભક્તિ આપી, જેથી હું ભગવાનને નમતો રહું,
મેં તારી પાસે અનેક વસ્તુઓ માંગી, જેથી હું જીવન માણી શકું,
પણ મા તેં મને જીવન આપ્યું, જેથી હું અનેક વસ્તુઓ માણી શકું,
મેં માપાસે જે માર્યુંતે મય્યુંનહી, પરંતુ જે આપ્યુંતે મૂલ્યવાન થઇ ગયું.
મેં નહીં કરેલી પ્રાર્થના મા-એ સાંભળી, અને મને સાચવી લીધો.

“કુપુત્રો જાયેત ક્વचિદપિ કુમાતા ન ભવતિ।”

“પુત્ર કુપુત્ર થાય, પરંતુ માતા કુમાતા કયારેય થતી નથી”.

‘મા’ના શ્રીચરણોમાં કોટિશઃ પ્રણામ.

વचनामृत

श्रीविद्यां शिववामभागनिलयां हींकारमन्त्रोज्ज्वलां ।
श्रीचक्राङ्कितबिन्दुमध्यवसतिं श्रीमत्सभानायकाम् ।
श्रीमत्षण्मुखविघराजजननर्णीं श्रीमज्जगन्मोहिनीं,
मीनाक्षीं प्रणतोऽस्मि संततमहं कारुण्यवारान्निधिम् ॥

- મીનાક્ષી પંચરત્નમ् - શલોક-૩

પદચેદ : શ્રીવિદ્યાં, શિવ વામ-ભાગ નિલયાં, હીંકાર મન્ત્ર ઉજ્જ્વલામ्, શ્રીચક્ર, અંકિત, બિન્દુ, મધ્ય, વસતિમ्, શ્રીમત્, સભા-નાયકામ्, શ્રીમત્, ષણ-મુખ, વિઘરાજ, જનનીમ्, શ્રીમત્, જગન્-મોહિનીમ्, મીનાક્ષીમ्, પ્રણતઃ, અસ્મિ, સતતમ्, અહમ्, કારુણ્ય-વારામ्-નિધિમ् ॥

ભાવાર્થ : શ્રીવિદ્યા-રૂપ, ભગવાન શિવના ડાબા ભાગમાં વસતાં, હીં-કાર મંત્રથી ઉજ્જવળ, શ્રીચક્રમાં અંકિત બિન્દુની મધ્યમાં રહેનારા, શ્રી-યુક્ત સભાના નાયિકા, છ મુખવાળા શ્રી કાર્તિકેય અને વિઘરાજ ગણપતિના માતા, શ્રીયુક્ત, જગતને મોહ પમાડનારા, કરુણાના સાગર એવા માતા મીનાક્ષીને હું સતત પ્રણામ કરું છું.

ભારતીય સંસ્કૃતિ

પ્રવચન પુષ્પ ઉધે

સંચાસ (૩)

(પ.પુ. સ્વામી શ્રી અસંગાનંદ સરસ્વતીજીના પ્રવચનો પર આધારિત)

ભારતીય સંસ્કૃતિ એટલી બધી વિકસિત અને એડવાન્સડ છે કે એને સમજવી થોડી અધરી પડે, એવી જ રીતે કે જેમ કોઈ પણ વ્યવસ્થા ધીમે-ધીમે વિકસતી જાય છે, તેમ-તેમ એને જાણવા, સમજવા માટે વધારે ઇંટેલિજન્સ, બુદ્ધિ જોઈએ. સન ૧૯૮૪-૮૫માં સૌથી પહેલા આવેલા મોબાઈલ ફોન તો સાદા-સિસ્ટમ્સ-ફિચર ફોન હતા, એ ફોનથી આપણે બે મુખ્ય કામ કરતા હતા - બીજા સાથે વાતચીત કરતા અને કોઈનો ફોન આવે તો એને રિસીવ કરતા. આવા સાદા ફોનમાં જો ક્યારેક કોઈ ગરબડ થતી, તો એને રસ્તાને કિનારે બેસતો મિકેનિક સહેલાઈથી રીપેર કરી આપતો. છેલ્લા દોઢ-બે દાયકમાં મોબાઈલ ફોન ટેક્નિકલી એટલા તો એડવાન્સડ થઈ ગયા છે કે હવે એને કોઈ સાદો મિકેનિક રીપેર નહીં કરી શકે, કેમ કે એની જે વિકસિત ટેક્નોલોજી છે એ મુખ્યત: એડવાન્સડ સોફ્ટવેર-આધારિત હોવાથી હવે એ ટેક્નોલોજી કોઈ સાદા મિકેનિકને સમજાય એવી નથી રહી, એ હવે માત્ર ફોન બનાવનાર જે-તે કંપનીના હાથમાં, કે કંપની સાથે જોડાયેલા સોફ્ટવેર ટેક્નીશિયનોના હાથમાં અથવા તો એ ટેક્નોલોજીને જાણનાર અન્ય સોફ્ટવેર ટેક્નીશિયનોના હાથમાં જતી રહી છે, અને તેથી આજના ફોનમાં જો કોઈ નાની ગરબડ પણ થાય તો રીપેર કરવા માટે જે-તે કંપનીના સર્વિસ સેંટર પર જ આપવો પડે. વાત માત્ર ફોનના પ્રોગ્રામિંગની હોય કે ડિઝાઇનિંગની હોય, એને શીખવા માટે કેટલું બધું જાણવું પડે, ભણવું પડે અને એમાં કદાચ આખું જીવન પણ લગાવી દો તોય પ્રોગ્રામિંગ પૂરેપૂરી

ન જાણી શકાય. આવી જ રીતે કોઈ પણ વ્યવસ્થા હશે એ જેમ-જેમ વિકસીત થતી જશે એડવાન્સ્ડ થતી જશે તેમ-તેમ એને સમજવું અધરં પડે છે.

મને ખ્યાલ છે કે નાદિયાદમાં એક વખત વિદેશમાં રહેતા એક ભાઈ આવ્યા હતા; એ ઘણા દિવસોથી ભારતમાં ફરતા હતા અને નાદિયાદમાં આવી એમણે એક-બે ઉત્સવો જોયા. એમને પૂછ્યું કે હિન્દુ ધર્મ તમને કેવો લાગે છે. એ કહે “મને એવું લાગે છે કે હિન્દુ ધર્મને સમજવા માટે મને કદાચ એક જન્મ પણ ઓછો પડશે કેમ કે અહીં કોઈ કયા દેવને પૂજે છે, કોઈ બીજા દેવને, કોઈ કશું પૂજે છે, કોઈ બીજું કંઈ કરે છે, કશું સમજાતું જ નથી.”

હવે એમના જ્ઞિસ્તી ધર્મમાં વાત બધી સીધી અને સરળ છે - એમને માટે ધર્મ એટલે સન્દર્ભ ચર્ચમાં જાવ, ત્યાં ‘માસ’(mass) માં જોઈને પ્રેયર કરો, બાકીના દિવસે તમે ફી; એ વચ્ચે તમને કોઈ મુશ્કેલી થાય તો ચર્ચના ફાધરને કન્ફેશન કરી આવો, કોઈ વિધિ કરાવવી છે તો તમે એને કહી દો; ભગવાનને કશું કહેવું છે તો ફાધરને એના કાનમાં કહી દો એટલે પતી ગાઈ. તો, જ્ઞિસ્તી ધર્મની વાત આટલી, અને બાહ્યબલનો શક્ય એટલો વધુને વધુ અભ્યાસ કરો.

ભારતમાં સનાતન ધર્મની વાત કરીએ તો અહીં તો કેટલા ગણ્યા-ગણ્યાય નહીં એટલા શાસ્ત્રો છે, કેટલા બધાં દેવ-દેવીઓ છે, એટલી પૂજાવિધિઓ છે, અને જોઈને કોઈને સમજાતું જ નથી કે આ બધું છે શું?

આપણો આ વ્યવસ્થા અંગે થોડી ચર્ચા કરી રહ્યા છીએ, અને એમાં પણ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં મનુષ્ય જીવનની જે પરમોચ્ચ સ્થિતિની છે, જ્યાં ભારતીય સંસ્કૃતિની સીમા પૂરી થાય છે, જ્યાં માનવ જીવન પૂરું થાય છે, મનુષ્ય જીવનની ઉપલબ્ધ પૂરી થાય છે એ છે સંન્યાસ. આ સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થો કહ્યા છે - ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. આપણી સંસ્કૃતિ સંન્યાસમાં અને પછી મોક્ષમાં પૂરી થાય છે.

સંન્યાસની બાબતમાં આપણાને જ બહુ બધી શંકા-કુશંકાઓ છે, આપણો જ બહુ દ્વિધામાં હોઈએ છીએ, તેથી સંન્યાસ માટે બે વર્ગ છે - એક વર્ગ કહે છે સંન્યાસ નકામો છે, લોકો સંન્યાસને નામે ભાગી જાય છે, પોતાની જવાબદારીઓથી ભાગે છે, કામ-ધંધો છોડી દે છે, એ લોકોને સંન્યાસ માટે બિલકુલ રિસ્પેક્ટ નહીં હોય; બીજો વર્ગ છે એમાં પણ બે મત છે એક, કે જે સંન્યાસને રિસ્પેક્ટ કરે છે એ એમ માને છે કે અમારે માટે સંન્યાસ જ સર્વસ્વ છે. બીજા વર્ગના લોકો સાધુને માનતા તો હોય પણ પોતાના ઘરની કોઈ વ્યક્તિ સાધુ થાય એ એમને માન્ય નથી; એટલે પછી એ સંન્યાસને ગાળ પણ આપતા ચૂકતા નથી. હા, મોટા ભાગના લોકો એવું જ કહે કે સાધુ પોતાના ઘરથી નહીં, બીજાના ઘરથી કોઈ સાધુ થાય તો એમને ચાલે, કોઈને સંન્યાસ લેવો જ હોય તો આપણા ઘરથી કોઈએ ન લેવો.

હમણાં થોડા દિવસ પહેલા જ આશ્રમમાં મને મળવા માટે ચાર પાંચ ભાઈઓ આવ્યા હતા; એમના ગામમાં કોઈ આશ્રમ હશે, ત્યાં ઘણા દિવસથી કોઈ સંત નથી. એ લોકોએ મને કીધું કે “કોઈ સંત હોય તો એ આશ્રમમાં રહે, અમે બધી વ્યવસ્થા સાચવી લઇશું. મેં કીધું, તમે પાંચ જણા છો, તમારામાંથી જ કોઈ સાધુ થઈ જાવ, ત્યાં આશ્રમમાં જઈને બેસો ને! ક્યાં તકલીફ છે? સંત કોઈ આકાશમાંથી નથી આવવાના, તમને કેમ નથી થતું કે આટલા દિવસથી આશ્રમ ખાલી પડયો છે તો હું જાતે જ જવાબદારી લઉં હું જાતે જ સાધુ થઈ જાઉં, અને ત્યાં બેસી જાઉં; ક્યાં તકલીફ થવાની છે તમને.”

આ સંસ્કૃતિએ સંન્યાસને શિખર પર સ્થાપ્યું છે. આપણો એ પણ વાત કરી હતી કે રાજા મહારાજાઓના સમયમાં, કોઈ મોટા મહારાજા, ચક્રવર્તી રાજા હોય એ પણ સાધુને જોઈને દંડવત્ પ્રણામ કરતા હતા, પછી એ સંન્યાસી ભલે નાનો આઠ વર્ષનોય બાળક કેમ ન હોય! તો પણ ચક્રવર્તી રાજા, મહારાજા એને પ્રણામ કરતા હતા.

અહીં મહત્વનું એ છે કે આપણા ઋષિઓની જે દ્રષ્ટિ છે, સંન્યાસ પ્રત્યેની એમની જે સમજ છે, એમનું જે બૃહદ, વैશ્વિક જ્ઞાન છે એને આપણે સમજવું છે.

સંન્યાસનો અર્થ એવો નથી કે બધું છોડી, ભગવા વસ્ત્રો પહેરી

લો તો સંન્યાસી થએ જવાય, અને એવો અર્થ પણ નથી કે કશું પણ છોડીએ જ નહીં અને તો પણ સંન્યાસી થવાય. ઘણા લોકો તો એમ કહેતા હોય છે કે સંન્યાસ એ તો એક આંતર્નિષ્ઠા છે, એ તો મનની એક સ્થિતિ છે, એટલે સંન્યાસને બહારના ત્યાગથી શું મતલબ.

એક વખત મેં સંન્યાસ પ્રત્યે આવો વિચાર રાખનારા એક

**મનુષ્ય જીવનમાં એ
અખંડ ચેતનાને, એ
અખંડ તત્ત્વને મૂળ
સ્વરૂપે પામીએ, મૂળ
સ્વરૂપે અવસ્થિત
થએએ એ જ મનુષ્ય
જીવનની પરમ
ઉપલબ્ધિ છે; અને,
સંન્યાસનો અર્થ
પણ આ જ છે કે
એ પરમ ચેતના
સિવાયનું બધું ધૂટી
જાય અને એ મૂળ
ચેતના સાથે એ એક
થએ જાય, પરમાત્મા
સાથે એકરૂપ થએ
જાય.**

સાધકને પૂછ્યું, જો સંન્યાસ માત્ર આંતર્નિષ્ઠા જ હોય, કશું પણ છોડવા વગર, માત્ર આંતર્નિષ્ઠાથી, મનથી જ ત્યાગ કરી આત્મસ્થિતિમાં રહેવાની વાત છે, સંન્યાસમાં જો બધું અંદરથી જ થએ જતું હોય, અને બહારથી કશું છોડવાની જરૂર નથી, તો પછી ગૃહસ્થાશ્રમ પણ મનથી થએ શકે છે ને? મનથી લગ્ન કરી લો, મનથી બાળકો થએ જાય, મનથી બધું કરી લો, અને જ કરવું હોય એ બધું મનથી કરી લો, બહારથી કરવાની ક્યાં જરૂર છે? ના, એવું નથી થતું, બધું બહારથી જ હોય; અને અંદરથી ના હોય એવું પણ નથી, બંને જોઈએ.

સંન્યાસ કાષાય વસ્ત્ર પહેરીને થએ શકે છે, અને કાષાય વસ્ત્ર પહેર્યા વગર પણ થએ શકે છે. એટલે, સંન્યાસને થોડું વધારે સમજવાની જરૂર છે.

સંન્યાસને સાચા અર્થમાં સમજવા માટે એવું સમજો કે એક અખંડ ચેતના, એક અખંડ તત્ત્વ જે છે, જે કણ-કણમાં વ્યાપ્ત છે, અને એનો જ બધો વિસ્તાર છે, એમાંથી જ આપણું અસ્તિત્વ, આપણી ઓળખ, આઇડેન્ટિટી બધું ધૂઢું પડ્યું છે... અને, મનુષ્ય જીવનમાં એ અખંડ ચેતનાને, એ અખંડ તત્ત્વને મૂળ સ્વરૂપે પામીએ, મૂળ સ્વરૂપે અવસ્થિત થએએ એ જ મનુષ્ય જીવનની પરમ ઉપલબ્ધિ

ઇછે; અને, સંન્યાસનો અર્થ પણ આ જ છે કે એ પરમ ચેતના સિવાયનું બધું ધૂટી જાય અને એ મૂળ ચેતના સાથે એ એક થદ જાય, પરમાત્મા સાથે એકરૂપ થદ જાય.

એટલે જ કહેવાય છે ને કે જ્ઞાની મહાપુરુષો જે છે એ સ્વયં નથી બોલતા, નથી સાંભળતા, નથી જોતા, નથી કશું કરતા ... એની અંદરથી પરમાત્મા જ બોલે છે, પરમાત્મા જ સાંભળે છે, પરમાત્મા જ જુએ છે, એ જાતે કશું જ નથી કરતા, કેમ કે એમની જે ચેતના છે એ પરમાત્મા સાથે એક થદ ગદ હોય છે, અને એને માટે એ જ સંન્યાસ છે.

આપણી વાત થદ હતી કે દરેક મનુષ્યનો સ્વભાવ છે કે એની સાથે જે-જે દશ્યો, વસ્તુઓ, વ્યક્તિઓ સંપર્કમાં આવે છે એની સાથે એ રાગ અથવા દ્રેષ્ટથી બંધાય છે; એવી જ રીતે જગ્યા પણ બાંધે છે, સ્વાદ બાંધે છે, માણસો સાથેના સંબંધો બાંધે છે. ઇન્દ્રિયોના સંપર્કમાં જે પણ કશું આવે છે, એની સાથેના જે પ્રમાણેના ભાવો હોય એ ભાવોથી લોકો એ દરેક વસ્તુના, વ્યક્તિના બંધનમાં પડે જ છે. જો એ ભાવ તીવ્ર રાગનો હોય તો પછી એના વગર નથી રહી શકતા, જો અજ્ઞાગમાનો કે દ્રેષ્ટનો ભાવ હોય તો એ પ્રમાણેનું બંધન પણ થાય છે... આ રાગ-દ્રેષ્ટ-જનિત બંધનોની પ્રક્રિયા તો જન્મો-જન્મથી ચાલતી આવી છે, જન્મો-જન્મ સુધી ચાલતી રહેવાની.

આપણે કેટલાય જન્મથી જાણતા-અજાણતા આવા બંધનો ઉભા કરતા આવ્યા છીએ - અને જેણે આવા દરેક પ્રકારના બંધનોથી મુક્ત થવું છે, દરેક પ્રકારની લાગણીઓ, રાગ-દ્રેષ્ટથી મુક્ત થદને, બસ સ્વ-માં જ સ્થિત થવું છે એને માટે સંન્યાસ છે. મનુષ્ય જીવનના આ પરમોચ્ચ, પરમ ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરવા માટેની જે સાધના છે એ સંન્યાસ છે.

આ વાતને સરળતાથી સમજાએ, કે આપણે ઘરેથી ગમે ત્યાં ગયા હોઈએ, દૂર પણ જઈએ, અને માની લો કે દિલ્લી ગયા, ત્યાં જોઈએ તો હજારો લોકો હોય આજુ-બાજુ, પણ કોઈ જાણીતી વ્યક્તિ ના હોય, તો ત્યાં આપણને એકલું લાગે છે કે ભર્યું-ભર્યું લાગે? ત્યાં આપણી આજુ-બાજુમાં તો હજારો લોકો હોય તો પણ કેમ એકલું

લાગે છે? અને માનો કે ત્યાં આપણને કાંઈ થાય તો સૌથી પહેલા શું સાંભરે, યાદ આવે છે? હા, તરત જ ઘર યાદ આવે છે; અરે! શરીર જો સહેજે ય ગરમ થયું હોય તો પણ થાય કે ચલો ઘરે પાછા જઈએ. ત્યાં તમારી પાસે પૈસા હોય, અન્ય સગવડો હોય, સારી હોસ્પિટલો પણ હોય તોય તમે ઘર તરફ ઢોટ મૂકો છો.

**જેણો આવા દરેક
પ્રકારના બંધનોથી
મુક્ત થવું છે, દરેક
પ્રકારની લાગણીઓ,
રાગ-દેખોથી મુક્ત
થઈને, બસ સ્વ-માં
જ સ્થિત થવું છે
અને માટે સંન્યાસ
છે. મનુષ્ય જીવનના
આ પરમોચ્ચ, પરમ
ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરવા
માટેની જે સાધના છે
એ સંન્યાસ છે**

આનો અર્થ એ થયો કે આપણો ગમે ત્યાં જઈએ, આપણું મન તો ઘર સાથે બંધાયેલું જ હોય, ઘરના સંબંધો સાથે બંધાયેલું જ હોય, એક ઉડતી પતંગની માફિક - પતંગ ભલે આસમાનમાં ઉડતી હોય, પણ એની ડોર તો નીચે કોઇના હાથમાં જ હોય; એવી જ રીતે આપણો ગમે ત્યાં ફરતા હોઇએ, આપણા મનની ડોર તો ઘરે જ બંધાયેલી હોય છે.

હવે, સર્વ-વ્યાપ્ત પરમ ચેતના એ જ આપણું મૂળ 'ઘર' છે, અને એ જ ચેતના આપણા હદ્ય-ગુહાની અંદર સ્થિત છે. એ ચેતના તો પૂર્ણ છે, સૌની અંદર છે, અને એ સર્વત્ર વ્યાપ્ત પણ છે, તેથી તાત્ત્વિક રીતે તમે અને આપણો બધા એ પરમ ચેતના સાથે જોડાયેલા છીએ, તમે પણ પૂર્ણ છો, તમે પણ સૌની અંદર છો, તમે પણ સર્વત્ર છો. આ દિવ્ય, અલૌકિક અનુભવ સાથે કઈ રીતે જીવવું એ સમજાવવા માટે ઋષિઓએ સંન્યાસની વ્યવસ્થા આપી છે.

આપણા ઋષિઓએ એમની સમાધિ-અવસ્થામાં જાણ્યું હતું કે સત્ય શું છે, આખા અસ્તિત્વની અંદરનું રહસ્ય શું છે, જીવન શું છે, જીવનની પૂર્ણતા શું છે. આવા ગહન પ્રશ્નો જેને પણ થતા હોય એ બધા માટે ઋષિઓએ એક ઉત્તમ ઉત્તર તરીકે સંન્યાસની વ્યવસ્થા આપી. સંન્યાસનો અર્થ છે કે સાધકે હવે (સંન્યાસ લીધા પછી)

એના ‘પતંગ’ની ડોર બાધ્ય ભૌતિક સંસાર સાથે જે જોડાયેલી હતી એ જ કાપી દીધી છે, એ હવે સંન્યાસી છે; તો, હવે શું કરવાનું? એણો તો ક્યાંય જવાનું છે જ નહીં, એને કોઈ ઘર નથી, નથી કોઈ માતા-પિતા, ના ભાઈ-બહેન, ના કોઈ અન્ય સગા કે સંબંધીઓ, ના કોઈ સમાજ; એનું પોતાનું કહી શકાય એવું હવે કોઈ કે કશું જ નથી રહ્યું.

એટલે, સંન્યાસની વ્યવસ્થા ગજબની છે - આપણો સંન્યાસીને એવું ના પૂછી શકીએ કે તમે કષ જ્ઞાતિના છો, તમારું ગામ ક્યાં છે, તમારા મા-બાપ કોણ, તમે શું ભણ્યા છો?... કેમ કે એણો તો સમાજ-સંસાર સાથેની એની ડોર કાપી જ નાંખી છે... તમે કોઈ સંન્યાસી વિશે કશું પણ જાણતા નથી તો પણ એની સ્થિતિને, એને તમે સ્વીકારો છો, એક્સેપ્ટ કરો છો, માન પણ આપો છો. સંન્યાસી થયા પછી તમને એક આંતરિક ભાવના જાગે છે કે અરે! બધું જ આપણું છે, બધાં માણસો આપણા છે, બધાંય ઘર આપણા છે, સમસ્ત કુદરત આપણી છે, કોઈ પારકું છે જ નહીં... કશું પારકું નથી.

મેં પહેલાં વાત કરી હતી કે એક વખત સ્વામી રામતીર્થ વહાણથી જાપાન ગયા હતા; ત્યારે દરિયા-માર્ગથી વિદેશ જવાતું હતું. જાપાનનું બંદર આવ્યું અને લોકો ઉત્તરવાની ઉત્તાવળમાં હતાં; સ્વામી રામતીર્થ તો આરામથી વહાણના ડેક પર ઉભા-ઉભા મસ્તીથી દરિયાને જોતા હતા.

આ દૃશ્ય જોઈને એક ભાઈને જિજ્ઞાસા થઈ, કે એક તો ભગવા વસ્ત્ર પહેરેલા કોઈ વ્યક્તિને જહાજ ઉપર પહેલી વખત જોયા; અને બીજું એ કે એ વ્યક્તિ આ રીતે બહુ શાંતિથી ડેક પર ઉત્તા છે, કોઈ ઉત્તાવળ નથી, આરામથી મસ્તીથી દરિયાને જુએ છે. એ એમની પાસે ગયા, અને પૂછ્યું, “તમે ઉત્તરવાના નથી?” રામતીર્થ કીધું “મારે ઉત્તરવું છે”. પેલા ભાઈએ ફરી સવાલ પૂછ્યો “ક્યાં જવું છે તમારે? તમે ક્યાં જવાના છો?” રામતીર્થ કહે “મારે એક મિત્ર છે એમને ત્યાં જઈશ.” પેલા ભાઈએ ફરી જિજ્ઞાસા જાહેર કરી,

“તમારો ફેન્ડ કોણ છે?” અને તરત જ રામતીર્થે તો એ જ ભાઈની પીઠ પર હાથ મૂક્યો અને કહ્યું “આ મારો ફેન્ડ છે.” એટલે, એ ભાઈને જ કહ્યું કે તમે જ મારા ફેન્ડ છો; તો પેલા ભાઈ તો થોડી વાર ચમક્યા, પછી કહે “હા તમે મારી સાથે આવો,” કહીને એ એમના ધરે લઈ ગયા.

હવે, તમે કલ્પના કરો કે સ્વામી રામતીર્થને પરમાત્મામાં કેટલો વિશ્વાસ હશે, પોતાની અંદર કેટલી આત્મીયતા હશે, કે એક અજાણ્યા માણસ માટે પણ પોતાપણું હશે તો જ માણસ એવું કહી શકે, અને સામેવાળો માણસ શંકા વગર એને સ્વીકારી પણ શકે. તો, આવું ક્યારે બને?

હું એક વખત દિલ્લીમાં રોકાયો હતો, ત્યારે ત્યાં ગુરુજીનો એક કાર્યક્રમ હતો એમાં હું ગયો હતો. એ કાર્યક્રમમાં એક ભાઈ, સાધુઓને પીરસવા માટે આવતા; તો, મારી જોડે એમની થોડી વધારે આત્મીયતા થઈ, મારી જોડે વાતો કરી. પછી એક દિવસ એમણે મને પૂછ્યું “તમે મારા ધરે આવશો?” મેં કહ્યું “કાર્યક્રમ પતી જાય પછી વિચારશું”. મને એમ કે સહજતાથી આમ જ કહ્યું હશે, પણ કાર્યક્રમ પૂરો થયો અને એ ભાઈ તો હાજર થઈ ગયા, રાતના આઠ વાગ્યે આવ્યા, કહે, “ચાલો”.

તો, હું એમના ધરે ગયો; દિલ્લીમાં એમનું નાનું ધર; એક જ રૂમ, એમાં તેમના પત્ની, બે બાળકો, એમના મા પણ હતા, એ પોતે, અને હું. એમણે બધાંની પથારી લાઈનસર કરી દીધી એક ખૂણામાં હું સૂર્ય ગયો. બીજા દિવસે એ ભાઈ જોબપર જતા રહ્યા, પછી એમના પત્ની એ પણ જોબ પર જતા રહ્યા; બંને છોકરાઓ સ્કૂલે ગયા, અને ધરમાં હું એકલો. મને થયું, ગજબની વાત છે, હું એક અજાણ્યો માણસ, અને એ ભાઈને મારા પ્રત્યે કેટલો બધો વિશ્વાસ છે કે એ એનું આખું ધર મારા ભરોસે છોડીને જતા રહ્યા.

હું કાયમ બપોરે સૂર્ય જઉં એકાદ કલાક, પણ એ દિવસે હું સૂતો નહીં, મને થયું એ માણસે મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યો છે, જો હું સૂર્ય જઈશ અને ધરમાં આવીને કોઈ કશું લઈ જાય તો એના વિશ્વાસનું

શું? અને એ દિવસે બપોરે હું સૂતો નહીં.

સંન્યાસનો મતલબ છે બધું જ આપણું છે; એ જાતની વ્યવસ્થા સ્થૂળ વ્યવસ્થા, બાધ વ્યવસ્થા સંન્યાસની છે, કે હવે એનું કશું જ નહીં, એક સુક્ષમ દોરી પણ ક્યાંય બંધાયેલી નથી, કે નથી કોઈ દોરી એને બાંધતી... અને સંન્યાસી તો બસ નીકળી ગયો. અડધું કામ થઈ ગયું, બધું ધૂટી ગયું, આત્મા સિવાયનું જે બંધાયેલું હતું એ બધું ધૂટી ગયું. આ વાતને સમજજો - લોહીના સંબંધો જે રીતે બાંધે છે, એ વક્તિઓના ‘જીન્સ’ (genes)માં જે સિમિલારિટી હોય છે એ માત્ર ભૌતિકી નથી હોતી, માત્ર ફિઝિકલ નથી હોતી. કોઈ પણ ‘જીન્સ’માં જે એક-સરખી, સિમિલર રચના હોય છે એ ‘જીન્સ’ના લક્ષણો વિશેષ પ્રકારના હોય છે. કોઈ છોડ હશે અને એ જ જાતનો બીજો છોડ હશે, તો એ છોડવાઓ વચ્ચે સંદેશાઓની આપ-લે હશે - એક છોડ બીજાને મેસેજ કરે છે, વાતચીત પણ કરે, એકબીજાને સમાચાર મોકલે છે, એક છોડને જો કોઈ પ્રકારનો ભય વર્તાયો હોય તો એ ભયનો સંદેશો બધા વચ્ચે પહોંચી જાય; કે અહીં ભય છે, અહીં જીવાત આવી રહી છે, દવા આવી રહી છે.

આવી જ રીતે, માણસો જો એક જ લોહીના હોય, એક જ સ્ટ્રક્ચરના છે, અને આપણો ઈચ્છાએ કે ના ઈચ્છાએ, એક જ લોહીના હોઇએ, એક ‘જીન્સ’ના હોઇએ એ બાંધે જ છે, કુદરતી રીતે, અજાણતા. આવા એક જ લોહીના લોકો વચ્ચે જે કુદરતી બોન્ડિંગ (બંધાણ) હોય છે એને સંન્યાસ તોડે છે, સંન્યાસ એ વ્યવસ્થા તોડે છે.

તો, એ જ સામાજિક, ભૌતિક વ્યવસ્થા છે, સ્થૂળ વ્યવસ્થા છે એ અનંતમાં વિલીન થવામાં પણ ઉપયોગી થાય છે, નહીં તો આ વ્યવસ્થાએ પહેલા ‘માતૃ દેવો ભવ’, ‘પિતૃ દેવો ભવ’ એવું કીધું છે, અને ગુરુની, ભગવાનની વાતો પછી કરી છે; કેમ કે માતા દેવ છે, પિતા દેવ છે, આચાર્ય પણ દેવ છે, તેથી એ બધાં પૂજનીય છે... અને એ જ વ્યવસ્થાએ જે સંન્યાસની વ્યવસ્થા આપી એમાં એવું પણ કીધું છે કે સંન્યાસમાં કોઈ ગુરુ નથી, કોઈ મા નથી, કોઈ બાપ

નથી, બીજું કશું જ નથી સંન્યાસમાં, એક આત્મા જ છે. તો, એક જ વ્યવસ્થાએ બે પરસ્પર વિરોધી જણાતી વિચારધારાઓ આપી છે, પણ એ બંનેમાં પરસ્પર વિરોધ પણ નથી.

સંન્યાસ એ પૂર્ણતા માટેની વ્યવસ્થા છે, કે હવે સંન્યાસીની બીજી કોઈ જ અભિલાષા રહી નથી, કોઈ લૌકિક ઈચ્છાઓ રહી નથી માત્ર આત્મા માટેની જ અભિલાષા રહી છે; એટલે આ વ્યવસ્થા સંન્યાસી માટે છે જેમાં પૂર્ણતા જ જોઈએ; જેમ-જેમ એ અભિલાષા વધે છે તેમ-તેમ સંન્યાસીના પોતાના વિકાસની યાત્રા આરંભાય છે, અને એ યાત્રા અંદરની તરફ થાય છે.

આપણી સંસ્કૃતિ એ માત્ર બહારના ભौતિકી વિકાસની જ વ્યવસ્થા નથી આપી, કે નથી માત્ર અંદરના વિકાસની જ વ્યવસ્થા આપી, પરંતુ અંદરના અને બહારના એમ બંને દિશાના વિકાસની વ્યવસ્થા આપી છે, કેમ કે એ બંને એક-બીજાના વિરોધી નથી, પરંતુ એક-બીજા માટે પૂરક છે.

મનુષ્ય અને સમાજના વિકાસની વાત એક નાના છોડની વાતથી સમજીએ - છોડના બે ભાગો હોય છે, એક, જે બહાર દેખાય છે એ, અને બીજો, જે જમીનની અંદર દટાયેલા મૂળીયા છે એ. આ બંને ભાગોનો વિકાસ સમાંતર હોય તો જ છોડ વૃદ્ધિ પામે છે, વૃક્ષમાં પરિણામે છે અને ત્યારે જ એ વૃક્ષ ફળ આપે છે. વૃક્ષનું થડ, પાંદડાઓ, ફૂલો, ફળ એ બધું મૂળથી અલગ નથી, એ બધું એક જ છે.

આજનું વિજ્ઞાન માત્ર બહાર જ જુએ છે, શરીર સુધી જ જુએ છે, એ દરેક વસ્તુના મોલેક્યુલર સ્તર સુધી જઈ શકે છે, પરંતુ એનાથી આગળ, સુક્ષ્મતામાં નથી જોઈ શકતું. એટલે, અધ્યાત્મરૂપી આપણું વિજ્ઞાન જે છે એને સમજજો, કે જ્યાં સુધી કોઈ પણ વસ્તુની સુક્ષ્મતાને એના મૂળ સુધી નહીં લઈ જઈ શકીશું ત્યાં સુધી એ વસ્તુ સાથે પૂરેપૂરો ન્યાય નહીં કરી શકીશું.

માની લો કે આપણી પાસે કોઈ લાકડું છે, અને માત્ર સ્થૂળ, બહારની જ વાતો સમજાએ છીએ, તો એમાંથી આપણો ખુરશી, ટેબલ કે એવી કોઈ વસ્તુ બનાવી શકીશું. આજનું વિજ્ઞાન આનાથી

આગળ નહીં જઇ શકે, પરંતુ એ જ લાકડાના સૂક્ષમમાં જો જઇ શકાય એના એટમ, ઇલેક્ટ્રોન્સ સુધી, કે એનાથી પણ સૂક્ષ્મ સરે જઇ શકીએ અને ત્યાં અમૂક પ્રકારના ફેરફારો જો કરી શકીએ તો એ જ લાકડાને લોખંડ બનાવી શકાય, અન્ય ધાતુ કે વસ્તુઓ પણ બનાવી શકાય. આ જુદા પ્રકારના વિજ્ઞાનથી કોઈ પણ વસ્તુને શું-શું ના બનાવી શકીએ!! વળી, જ્યારે કોઈ પણ વસ્તુની સૂક્ષ્મતામાં જતાં જઇએ છીએ ત્યારે એ જ વસ્તુમાંથી બનાવી શકાતી અન્ય વસ્તુઓના વૈવિધ્યની શક્યતાઓ ખુલતી જાય છે. આ વિજ્ઞાનને alchemy (રસવિદ્યા) કહેવાય છે, એને જાણનારને alchemist.

હમણાં થોડા દિવસ પહેલાં જ વાંચતો હતો કે આધૂનિક ટેકનોલોજીના સંશોધકોએ એવા નવા સોફ્ટવેર વિકસાવ્યા છે કે જેના દ્વારા Whatsapp પર લખાયેલા મેસેજને Whatsappવાળા એમની રીતે તો ફેરભદ્ર કરી શકે એનાથી પણ આગળ જઇને એ લોકોએ એવું નવું app પણ વિકસાવ્યું છે WhatsApp Toolbox કે જ કોઈ આ એપ પોતાના ફોનમાં ડાઉનલોડ કરે તો વ્યક્તિગત રીતે એ પણ મેસેજ બદલી શકે.

હવે, ધારો કે ઓફિસથી તમારો સહ-કર્મચારી તમને પૂછે કે “તમે આજે ઓફિસે કેમ નથી આવ્યા?” તમે Whatsapp પર મેસેજ લખીને મોકલો કે “આજે હું બીમાર છું, મારાથી આવી શકાય એવું નથી.” હવે, WhatsApp Toolbox ને આધારે આ જ મેસેજ Whatsapp-વાળા તો બદલી શકે છે, અને તમારો સહ-કર્મચારી પણ એને જ મેસેજ મળે તે મેસેજને જાતે બદલીને એવો બનાવી શકે કે ‘આજે મારે ઓફિસમાં આવવાનું નહોતું, હું તો અહીં રેસ્ટોરન્ટમાં મોજ કરું છું.’ હવે, તમારો સહ-કર્મચારી આ બદલેલો મેસેજ જઈને તમારા બોસને બતાવે તો તમારું શું થાય? પરિણામ શું આવે?

લગભગ એક દાયકાના સંશોધનો બાદ સંશોધકો આવું કરી શક્યા હતા. આવા નવા ડેવલપ કરાયેલા સોફ્ટવેરને તમારા ફોન/કમ્પ્યુટરમાં ડાઉનલોડ કરો તો એ નવા સોફ્ટવેરથી તમે પણ એ પ્રમાણે ધારું બધું બદલી શકો છો.

આ ટેકનોલોજી, છેલ્લા થોડા વર્ષોથી વિકસેલી Artificial Intelligence (AI) ટેકનોલોજીનો જ એક ભાગ છે. AI-ને આધારે બીજી એક નવી ટેકનોલોજી તેવલપ કરી છે. આ નવી ટેકનોલોજીને બે અલગ-અલગ શબ્દો Deep+fake-ના જોડાણથી બનાવાયેલ એક નવા શબ્દ Deepfake (ઉંડાણ-પૂર્વકની નકલ)નું હુલામણું કહી શકાય એવું નામ અપાયું છે.

આપણે કોઈ પણ વીડિયો જોઇએ તો એ સાચો છે એમ જ માની લઈએ છીએ, એને કરપ્ર/ચેંજ કરી શકતા ન હતા. આ Deepfake ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ (કે દ્રુતપ્રયોગ) બીજી રીતે પણ થઈ શકે છે - કોઈ પણ જાણકાર વ્યક્તિ મૂળ વિડિઓમાંના એક-બે જાણીતી વ્યક્તિના ચહેરા પણ બદલી શકે, મૂળ વિડિયોમાં બોલાયેલા શબ્દો, વાક્યો, આખી-ને-આખી વાતો, વક્તવ્ય સુદ્ધાં બદલી કે ઉલટાવી શકે છે.

હવે આ Deepfake ટેકનોલોજીના એક્સપર્ટ્સ કોઈ પાંચ-દશ મિનિટનો વીડિયો અને ઓડીઓ હોય એમાંની મૂળ વાત કહેનાર વ્યક્તિના ચહેરા ઉપર બીજી જ કોઈ વ્યક્તિના ચહેરાને મૂકી શકે છે - એટલે, બીજી વ્યક્તિએ એમાંનું કશું જ ના કીધું હોય, તો પણ એ આબેહુબ રીતે ફેર-બદલ કરાયેલા વીડિયોને આધારે લોકોને એવું જ સમજાય કે એ બીજી વ્યક્તિએ જ આ કીધું છે. આવું કરવા માટે એ લોકો બીજી વ્યક્તિના હજારો ફોટા પાડીને એમાંથી હોંઠનું હલન-ચલન, ચહેરાના હાવભાવ, એક-એક મુવમેન્ટ, જે શર્યર્સ (gestures)ને જીણા (micro) ભાગોમાં વિભાજીત કરી, એને study કરે છે, અને પહેલી વ્યક્તિના ફોટાઓ ઉપર પરફેક્ટલી મેચ કરી મૂકી દે છે. આ રીતે, એ લોકોએ જે વ્યક્તિ પાસે જે બોલાવવું હશે એ બોલાવડાવી શકે છે.

આવો જ (બદલાયેલો) વીડિયો તમારો આવશે, તમારા ચહેરાના હાવભાવ ફેશ હશે, હોંઠ, હાથ-પગ એવી રીતે જ હાલતા હશે, બધું જ થતું હશે, તમારાથી માનો કે વિરોધીઓએ જે બોલાવવું હોય એ લોકો વીડિયોની આ નવી ટેકનોલોજી દ્વારા બોલાવી શકે છે... પણ

વાસ્તવમાં, હકીકતમાં બીજા કોઈએ કીધું હોય, અને વીડિઓમાં તમે દેખાઓ, એટલે જોનારા એમ સમજે કે તમે જ એ બધું કીધું/કર્યું છે. એવું પણ થઇ શકે - Deepfake, ઉંડાણ-પૂર્વકની નકલ દ્વારા.

એ સંશોધકો ગજબની બારીકાઈથી આવું કેવી રીતે કરી શક્યા? કેમ કે સંશોધકો એમના સોફ્ટવેર અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં ઇનરલેયર, ઉંડાણમાં ગયા છે, વધારે સૂક્ષ્મમાં ગયા છે.

એવી જ રીતે આપણા દેશમાં ચેતના તરફની યાત્રા કરતા-કરતા યોગીઓ ધ્યાન અને સમાધિના માર્ગો પ્રકૃતિના મૂળ તત્ત્વ સુધી ગયા, ત્યાં જઈને એ લોકો મૂળ તત્ત્વને કંટ્રોલ કરી શકતા હતા અને મૂળ વસ્તુમાંથી બીજી જ વસ્તુ સહેલાઈથી રૂપાંતરીત કરી શકતા હતા, એવી સિદ્ધિઓ ધરાવતા સિદ્ધોની વાત આપણો સાંભળી હશે પણ એ માત્ર કથા-વાર્તા નથી, બધું જ શક્ય છે.

સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી હતા, તેમણે સૂર્ય સાધના સિદ્ધ કરી હતી; તેઓ સૂર્યના કિરણોથી તમે જે કહો એ ‘બનાવી’ (રૂપાંતરિત કરી) દેતા હતા - તમે કહો કે ગુલાબનું ફૂલ, તો તેઓ ગુલાબનું ફૂલ ‘બનાવી’ દે; તમે કહો સફરજન, તો તેઓ સફરજન ‘બનાવી’ દે... કેમ કે એમની સિદ્ધિથી તેઓ મૂળ તત્ત્વને સૂક્ષ્મતાથી, ભીતરથી કંટ્રોલ કરી શકતા હતા. એ જ ચેતનાની અંદરની યાત્રા છે.

આજના વિકાસનો જે કન્સેપ્ટ, અવધારણા છે તે માત્ર ભૌતિક અને એ પણ બહુ જ સીમિટ છે - પૈસા, ધર, મકાન, ગાડી, વાહન અને ઉચ્ચ એજ્યુકેશન, અને આ એજ્યુકેશન પણ કેવું, કે જેમાં પૈસા વધારે મળતા હોય એ જ, બીજું નહીં, જેમાં વધારે મોટું ‘પેકેજ’ હોય એ જ એજ્યુકેશન કહેવાય, બીજું એજ્યુકેશન નાકહેવાય.

પાશ્ચાત્ય દેશોની વિસ્તરેલી ભૌતિકી વિચારધારાને કારણે આપણો માટે પણ વિકાસ એટલે માત્ર બહાર દેખાતી ભૌતિક વસ્તુઓ, વૈભવ. એમનું વિજ્ઞાન ત્યાં સુધી જ જરૂર શકે છે, પણ આ બધામાં મારો પોતાનો, અંદરનો વિકાસ શું છે? આ બધામાં હું ક્યાં હું? બાબુ ચમકતા વિકાસમાં હું ક્યાં હું? મારી કિંમત પણ અંકાય છે માત્ર પૈસા, ધનદોલત એવા બધાથી; અને છોકરાના લગ્ન માટે

ઇઓકરી જોવા જાઓ તો ઇઓકરો ભજોલો છે કે કેમ, કેટલું ભજ્યો છે? અનું ઘર છે કે નહીં, ગાડી-બાડી છે કે નહીં ... બધે આ માપદંડોથી

જ ઇઓકરાની ‘કિંમત’ અંકાય છે.

આ સમાજમાં જો મારી પાસે પૈસા ના હોય, ઘર ના હોય, ગાડી ના હોય તો શું મારી કોઈ કિંમત નથી? મારી શું કિંમત? તમે ઘડિયાળની ગુણવત્તા, એની કિંમત ઘડિયાળથી નક્કી કરો કે એના પેકિંગના ડબ્બા પરથી? ઘડિયાળનો પેકિંગ બોક્સ સરસ હોય એટલે ઘડિયાળ પણ સારું જ હોય એમ માની જરીદો છો? એવી જ રીતે, મારી કિંમત શું? એક વ્યક્તિ, માણસ, મનુષ્ય તરીકે તમારો વિકાસ શું કહેવાય?

સંન્યાસનો અર્થ છે કે મનુષ્યનો, મારો પોતાનો વિકાસ, મારી ચેતનાનો વિકાસ - એટલે સંન્યાસની આખી યાત્રા એ અંતર્યાત્રા છે, આપણા સૌના, બધી જ વસ્તુઓના, સમસ્ત જગતના મૂળ તત્ત્વ સુધી પહોંચવાની યાત્રા છે, જેમાં સંન્યાસીને માત્ર પૂર્ણતા જ જોઈતી હોય, બીજું કશું નથી જોઈતું, એને વચ્ચેનું કશું જ ના જોઈએ.

- રામકૃષ્ણાએ એક વખત વિવેકાનંદને પૂછ્યું કે “મને સાધનાકાળમાં બહુ બધી સિદ્ધિઓ મળી હતી, મારી ઇચ્છા છે કે હું તને મારી સિદ્ધિઓ આપી દઉં, તો તું શું કહે છો?” વિવેકાનંદ પૂછ્યું કે “એનાથી મને ભગવાન મળશે?

એનાથી મને આત્મા મળશે?” રામકૃષ્ણાએ કીધું, “ના, આત્મા મળવાની કોઈ ગેરટી નથી પણ તને સિદ્ધિઓ જરૂર મળશે, તારામાં શક્તિઓ બહુ આવી જશે”, તો વિવેકાનંદ ના કહી, કહે કે મારે એ સિદ્ધિઓ નથી જોઈતી

મને ભગવાન મળશે? એનાથી મને આત્મા મળશે?” રામકૃષ્ણાએ કીધું, “ના, આત્મા મળવાની કોઈ ગેરટી નથી પણ તને સિદ્ધિઓ

જરૂર મળશે, તારામાં શક્તિઓ બહુ આવી જશે”, તો વિવેકાનંદે ના કહી, કહે કે મારે એ સિદ્ધિઓ નથી જોઈતી.

ઉપનિષદમાં પણ આવા જ એક સંવાદની વાત આવે છે - ઋષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય સંન્યાસ લેતી વખતે એમના પત્ની મૈત્રેયીને સંપત્તિ આપીને જતા હતા; મૈત્રેયીએ સવાલ કર્યો, “તમે કેમ જાઓ છો?” યાજ્ઞવલ્ક્ય કહે, “સત્ય માટે જાઉં છું”. મૈત્રેયી કહે “મને એ સત્ય જ જોઈએ, કેમ કે જેનાથી મને અમૃત-તત્ત્વ ના મળે, સત્ય ના મળે તો, એ સંપત્તિને લઈને હું શું કરીશ?”

એટલે, સંન્યાસનો અર્થ એ છે કે જેને સત્ય સિવાય કશું જ ના જોઈતું હોય. આ વાતને સમજજો, કે આપણો જે ચર્ચા કરી રહ્યા છીએ, કે સંન્યાસનો આદર્શ શું છે? સંન્યાસની વ્યવસ્થા શા માટે છે? સંન્યાસની અવધારણા શું છે?

જો કોઈ આત્મ-સ્થિતિમાં રહે છે, ચેતના સાથે જીવે છે, તો એની ઉપસ્થિતિ માત્ર અદ્ભુત છે, એની ઉપસ્થિતિ માત્ર સર્વસ્વ છે. શાસ્ત્રો કહે છે કે એવા જે મહાપુરુષો હોય, જ્ઞાની પુરુષો હોય તો એ જ્યાં રહે છે એ સ્થળ તીર્થ થઈ જાય છે સાંદના શિરડી (ગામ)ને કોણ જાણતું હતું? અરુણાચલને ક્યાં કોઈ જાણતું હતું? ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓની વાતો તો આપણો હજારો વર્ષોથી કરતા આવ્યા છીએ, તેમ છતાં, વૃદ્ધાવનને તો આપણો લગભગ સોળમી સદીમાં છેઠેક (ત્યારના પણ્યમ બંગાળ) કલકત્તાથી ચૈતન્ય મહાપ્રભુજી આવ્યા પછી જાણતા થયા; અને દક્ષિણાશ્રરને એટલું બધું કોણ જાણતું હતું?

તો, જ્ઞાની-જનો, સંતો, મહાપુરુષો જે બોલી જાય એ શાસ્ત્ર થઈ જાય છે, જે કરી જાય છે એ પૂજા થઈ જાય છે એવી પરમાવસ્થામાં, એવી પરમ-ચૈતન્ય સાથે એક અવસ્થામાં જે જીવી જાય એની આજુબાજુ માત્ર રહેવું એ જ ભાગ્ય છે, એ જ સૌભાગ્ય છે.

આપણો Water Has Memory (વોટર હેઝ મેમરી) ની બાબતમાં વાત થઈ હતી; આ શોધ ઘણી જૂની છે તો પણ વર્તમાનમાં એમાં વધારે કામ થઈ રહ્યું છે. આપણી ભાવનાઓની

અસર પાણી ઉપર થાય છે એને વૈજ્ઞાનિકો સમજ શક્યા છે કે પાણી ઉપર આપણી ભાવનાઓની, વિચારોની શું અસર થાય છે; ઘણા સંશોધનો બાદ વૈજ્ઞાનિકો સમજ શક્યા છે કે એનાથી પાણીની આખી ભौતિક રચના બદલાઈ જાય છે. તમે જો પાણીને પ્રેમ કરો તો એની ભौતિક રચના જુદી જ થઈ જાય, એના molecules જે કલસ્ટર્સ બનાવે એ જુદી જાતના બનાવે અને એની ભौતિક રચના બદલાય; તેનાથી પાણીના ગુણધર્મો પણ બદલાઈ જાય છે. તમે જો પ્રેમભાવવાળાઓની ઉપસ્થિતિમાં આજુબાજુ પાણી મૂક્યું હોય તો એ પાણી ધીમે-ધીમે અમૃત થઈ જાય છે; જેવા લોકો આજુબાજુમાં હોય એ લોકોના ભાવોની અસર પાણી પર થાય છે; પાણી દવા થઈ જાય છે, અને દુષ્પ્રકૃતિના માણસોની આજુબાજુમાં પાણી ભર્યું હોય તો પણ પાણી જેર થઈ જાય છે.

આ વિષયમાં દુનિયામાં ઘણા પ્રયોગો થયા છે, અમાં એ પણ જોવાયું છે કે માણસોના ભાવોની અસરથી બધું જ બદલાય છે, માત્ર પાણી જ નથી બદલાતું. આવી રીતે લોકોની આજુ બાજુમાં રહેલી દરેક વસ્તુઓ જો એ પ્રમાણે બદલાતી હોય છે - ત્યાંની માટી, પથ્યર, છોડ-વૃક્ષ એ બધાંમાં જો બદલાવ આવે છે, તો, વિચાર કરો કે આત્મ-સ્થિતિ તો પ્રેમની પરાકાઢા છે, આત્મસ્થિતિ બોધની પરાકાઢા છે, આનંદની પરાકાઢા છે, તો, આવા જ્ઞાનીજનો, સંતોની આજુબાજુના લોકો, વસ્તુઓ ઉપર શું અને કેવી સારી અસર થતી હશે? જ્યાં આવા મહાપુરુષો એવી સ્થિતિમાં જવી જાય છે તો ત્યાં બધું જ બદલાઈ જાય છે.

છેલ્લા એક દાયકાથી અમેરીકાના એક સેલ (cell) બાયોલોજીસ્ટ Bruce Liptonએ આ વિષય ઉપર ઘણું કામ કર્યું છે. એમણે Biology of Belief (બાયોલોજી ઓફ બીલીફ) નામનું સરસ પુસ્તક પણ લખ્યું છે; એ પુસ્તક મળે તો વાંચજો તો સમજાશે કે આપણી ભાવનાઓની અસર મનુષ્યના છેક કોષો પર કેવી રીતે અને શું થાય છે.

મારી ભાવનાથી જો પાણી બદલાય છે, માટી બદલાય છે,

વૃક્ષ બદલાય છે, તો મારા-તમારા શરીરમાં ૮૦ ટકા પાણી છે એ પાણી બદલાઈ જાય, એના કણ-કણ બદલાઈ જાય, કણ-કણ અમૃત પણ થઈ જઈ શકે છે. ભાવનાઓની તીવ્રતાને આધારે જે માણસ આનંદમાં જીવતો હોય એના મન-મસ્તિષ્ક, માંસ, મજજા, હાડકા સુધી બધું જ બદલાઈ જાય છે. એટલે, એ વૈજ્ઞાનિક શું કીધું કે અત્યારે આખી દુનિયામાં માણસ એટલો બધો લોભી થઈ ગયો છે, એને પૈસા સિવાય કશું દેખાતું જ નથી, સ્વાર્થ સિવાય કશું દેખાતું નથી; અને અંગ્રેજીનો જે capital I છે એ આખી દુનિયામાં ફેલાઈ ગયો છે, હવે બસ ‘હું’ ‘મારું’ (I, ME, Myself); ‘મારી સ્વતંત્રતા’ (My Personal Freedom) એ જ મહત્વનું છે; પરંતુ, ધીમે-ધીમે બધું એની ધારણાથી વિપરીત થતું જાય છે, એને કશી ખબર નથી પડતી કે એનું કશું રહ્યું નથી બધું સરકારની પાસે જતું રહ્યું છે. માણસ કેટલો બધો સ્વાર્થી થતો જાય છે!

બુસ લિપ્ટને એમના પુસ્તકમાં સમજાવ્યું છે કે માણસના વધતા લોભ, લાલચ, હર્ષા, હિંસા જેવા નેગેટિવ વિચારો, ભાવોને કારણે એના શરીરનું આખું cellular structure કઈ રીતે બદલાઈ જાય છે, એની અસર આખા શરીર પર કેવી પડે છે, કેવા ફિઝિઓલોજીકલ ચેંજ્સ આવે છે, એ બધી વાતોનું એડો ખૂબ ઉંડાણપૂર્વક સંશોધન કર્યું છે. એનું કહેવું છે કે માણસ જો લોભી-હિસ્ક એવો-ને-એવો જ રહેશે, જ્યાં સુધી માણસ પોતાના વિચારો, ભાવનાઓ, સ્વભાવ, વાણી-વર્તન જતે સરકારાત્મક રીતે બદલશે નહીં ત્યાં સુધી આ પૃથ્વીપરના જીવનમાં સુધારો નહીં થાય.

એટલે, તમે જોતા હશો કે ધીમે-ધીમે આખી દુનિયામાં યોગ કેમ સ્વીકૃત, પોષ્યુલર થઈ રહ્યો છે. નાના બાળકોપર પણ હવે તો એના પ્રયોગો થયા છે કે જે બાળકો બઢું હાઇપર એક્ટિવ હોય, તોફાની હોય, એ કોઈ સાધકિક સમસ્યાઓથી પીડાતા હોય એ બાળકોને યોગના હલકા આસનો, થોડા પ્રાણાયામ, થોડું મેટિટેશન પણ કરાવવાથી ઘણા સારા પરિણામો જોવા મળ્યા છે, કેમ કે યોગ, પ્રાણાયામ વિગેરે કરાવવાથી એમના cellular structure બદલાય છે.

હવે વિચાર કરો કે, જે યોગી, સંત, શાની આત્મ-સ્થિતિમાં રહ્યા

હોય તે કેવા થઈ ગયા હોય? એટલે, કોઈ મહાપુરુષે, કોઈ સંતે એ કોઈ પણ વસ્તુ વાપરી હોય તો આપણે એ વસ્તુને ભાવથી, પ્રેમથી સંધરીને રાખીએ છીએ.

એક બહુ મોટા સંત થઈ ગયા, એ ગુરુ થોડો સમય સ્વામી વિવેકાનંદની પાસે રવ્યા હશે, ત્યારે સ્વામી વિવેકાનંદે એમને એક ચાપુ આપ્યું હતું; એમણે એ ચાપુ જીવ્યા ત્યાં સુધી સંધરીને રાખ્યું હતું. આપણે કોઈ નાની વસ્તુ પણ વાપરવી હોય તો પહેલા કોઈ મહાપુરુષને કહીએ કે તમે એને (એ વસ્તુને) થોડો સ્પર્શ કરી દો ને!

આપણે સમજતા નથી કે આવું કરવાથી શું થઈ રહ્યું છે, પણ આપણી અંદર એ પ્રમાણોના સંસ્કારો કેટલા ઉંડા છે! તમે ધ્યાન આપ્યું હશે કે આપણી વ્યવસ્થામાં ગૃહસ્થ(ના મૃત શરીર)ને અભિ-સંસ્કાર કરીએ છીએ, પણ સંન્યાસીને અભિસંસ્કાર નહીં, સમાધિ આપીએ છીએ, કેમ કે તેનું શરીર તો મંદિર થઈ ગયું હોય, એની અંદર પરમાત્માનો પ્રકાશ થઈ ગયો હોય. ગૃહસ્થના પાર્થિવ શરીરને આપણે સળગાવી દઈએ છીએ કેમ કે મૃત્યુ વખતે એની ચેતના દેહભાવમાં હોય છે. મરી ગયા પછી એની ચેતનાને એમ જ થાય કે ‘આ મારું શરીર છે, મારો દેહ છે’ એટલે, ચેતના એ દેહને છોડીને જલ્દી જતી નથી. વળી, એના કર્મો એવા હોય કે એ ચેતનાને તરત જ નવો દેહ, જન્મ મળતો ના હોય, તો એ ચેતના એની આજુબાજુ જ ભયા કરે છે, એને છોડતી જ નથી. કેટલાય ઉદાહરણો એવા છે કે કોઈને ઘરમાં આસક્તિ રહી ગઈ હોય, કોઈનું કશું કામ બાકી રહી ગયું હોય, કોઈનું મર્દર થઈ ગયું હોય, એવા જીવે પછી પોલીસને પણ મદદ કરી હોય. તો, એ ચેતના એ શરીરને મૂકીને જાય નહીં. એટલે આપણી વ્યવસ્થા એવી ઉભી થઈ કે માણસના મૃત્યુ પછી એના શરીરને સળગાવી દેવામાં આવે છે. મર્યાદા પછી ચેતના સૌથી વધારે રોકાય છે એ શરીરના માથામાં. એટલે, જો શરીર બાળતા કોઈની ખોપડી રહી જાય તો તાંત્રિકો એ ઉપાડી લઈ લે, અને એ ખોપડીથી જેનું શરીર હતું એ જીવને તંત્ર વિદ્યાથી પાછો બેંચી લાવીને એને પોતાના વશમાં રાખે, કેમ કે એ શરીરની

ચેતના ત્યાં જોડાયેલી હોય છે. એટલે, મૃત ગૃહસ્�ને અજિસંસ્કાર કરીએ છીએ; એના જે હાડકાં બચ્ચા હોય એને આપણે નદીમાં પધરાવી દઈએ છીએ, એને વિસર્જન કરી દઈએ છીએ.

એટલે, સંન્યાસનો અર્થ છે કે સંન્યાસીએ ક્યાંય રોકાવાનું નથી, અને એ જ્યાં હોય એ સ્થળને પણ ધીમે-ધીમે છોડી દેવાનું છે. ઋષિઓએ સંન્યાસની આખી જે વ્યવસ્થા આપી છે તે એવી રીતે તેની ગોઠવણ કરીને આપી છે કે દરેક ચેતના-ઉપાસકને, એની હશ્ચનીય પરમોઽય સ્થિતિ મેળવવા માટે સહયોગી થાય એ રીતે એ વ્યવસ્થા ઉભી કરી છે. તો, આપણે સંન્યાસની શું વ્યવસ્થા છે એ હવે પછી વાત કરીશું.

ॐ તત् સત

“હું કોઇનેય મારી વાત સાંભળો કે માનો એવું કહેતી નથી. તમે લોકો આ શરીરની પાસે બોલાવો છો તે જ હું કષું છું. આ વાતોમાંથી કોઇ કોઇને પોતાની જરૂર પ્રમાણો જે જોઇએ તે મળી જાય છે, તો કોઇને કશું જ મળતું નથી. આ શરીરમાંથી સાચી વાત નીકળી રહી છે, એનાથી કોઇને સંતોષ થાય કે ન થાય એ તરફ એનું લક્ષ્ય નથી.”

— શ્રી શ્રી મા આનંદમયી.

देवी प्रणव मंत्र
वियदीकारसंयुक्तं वीतिहोत्रसमन्वितम् ।
अर्धन्दुलसितं देव्या बीजं सर्वार्थसाधकम् ॥

- देवी अथर्वशीर्षम् - १८

अन्वयार्थ - वियत्-ई-कारसंयुक्तम् - आकाश (ह) तथा ई-कारथी संयुक्त; वीतिहोत्रसमन्वितम् - अग्नि (रु) सहित ; अर्धन्दुलसितम् - अर्धचंद्रथी अलंकृत; देव्या: - देवीनुँ; बीजम् - बीज; सर्वार्थसाधकम् - सर्व अर्थो सिद्ध करनारुं आकाश (ह) तथा ई-कारथी संयुक्त, अग्नि (र) सहितनुं तथा अर्धचंद्रथी अलंकृत (हर्णी) जे देवीनुँ बीज छे ते सर्व अर्थ सिद्ध करनारुं छे.

एवमेकाक्षरं ब्रह्म यतयः शुद्धचेतसः ।
ध्यायन्ति परमानन्दमया ज्ञानाम्बुराशयः ॥

- देवी अथर्वशीर्षम् - १९

अन्वयार्थ - एवम् - आ प्रभाषो; एकाक्षरम् ब्रह्म - ऐक अक्षररूप भ्रत्य; यतयः - यतिओ; शुद्धचेतसः - शुद्ध चित्तवाणा; ध्यायन्ति - ध्यान करे छे; परमानन्दमयाः - परमानन्दपरायणः; ज्ञानाम्बुराशयः - ज्ञानना सागर समान आ प्रभाषो ऐक अक्षररूप आ भ्रत्यनुं शुद्ध चित्तवाणा, परम आनन्दमां परायणा, ज्ञानना सागर समान यतिओ ध्यान करे छे.

आ मंत्रने 'देवी प्रशाव' भानवामां आव्यो छे; औं-कारनी जे म ज आ प्रशाव व्यापक अर्थथी भरेलो छे. संक्षेपमां ऐनो अर्थ - ईच्छा, ज्ञान, क्रियानो आधार, अद्वैत, अभंड, सत्यिदानंद, समरसीभूत शिवशक्तिसङ्कुरणा छे.

સમયની સાચી ઓળખ એ જ જિંદગી

આપડા દિનપ્રતિદિનના વ્યવહારમાં આપડે ભાગ્યે જ વિચારીએ છીએ કે કઈ કષે શું ગુમાવ્યું અને શું મેળવ્યું. આ વાતને એક પ્રસંગ દ્વારા સમજવા પ્રયાસ કરીશું.

એક કુંભારને રસ્તામાં ચણકતો એક પત્થર મળ્યો. પત્થર લઈને કુંભાર ઘરે આવ્યો. પહેલાં એને થયું કે લાવ આ પત્થર છોકરાઓને રમવા આપ્યું. પછી થયું કે ના, છોકરાઓ એને ખોટ કાઢશે. ખૂબ વિચાર્યા પછી એણે પત્થરને ગધેડાના ગળામાં બાંધી દીધો. ગધેડાને લઈને એ જતો હતો તો રસ્તામાં સામેથી એક જવેરી મળ્યો. ગધેડાની ડોકમાં હીરો જોઈ એ આશ્ર્યર્માં પડી ગયો. કરોડ રૂપિયા આપતાંય ન મળે એવો એ હીરો હતો પરંતુ પેલા કુંભારને ખબર નહીં કે આ આટલો કિંમતી છે. જવેરીએ પૂછ્યું : ‘તારે આ પત્થર વેચવાનો છે?’ કુંભારે હા પાડી અને આઈ આનામાં - પચાસ પૈસામાં પત્થર આપી ટેવાની તૈયારી ટેખાડી. જવેરીને લોખ લાગ્યો. તેણે કહ્યું : ‘આ પત્થર આઈ આનામાં કોણ આપે? ચાર આનામાં પચ્ચીસ પૈસામાં આપવો હોય તો આપ.’

કુંભારે ના પાડી. જવેરીને થયું કે હું જતો રહીશને તે પોતે જ મને બોલાવશે. ચાર આનામાં નહીં તો છ આનામાં તો એ હીરો આપી જ દેશો. જવેરી આગળ ચાલ્યો. એને હતું કે થોડું આગળ જઈશ એટલે કુંભાર મને બૂમ પાડશે. પરંતુ કુંભારે બૂમ ના પાડી. એટલે એ પોતે જ પાછો ગયો. પરંતુ આશ્ર્યર્માં એણે ગધેડાની ડોકમાં હીરો ના જોયો. એણે કુંભારને પૂછ્યું, હીરો કયાં ગયો? કુંભારે કહ્યું, એ તો બીજો જ વેરી આવીને એક રૂપિયો આપીને લઈ ગયો. જવેરી અકળ-વિકળ થઈ ગયો અને કહ્યું : ‘તું મૂરખ છે, કરોડ રૂપિયાની ચીજ તો એક રૂપિયામાં વેચી દીધી !’ કુંભારે કહ્યું કે ‘હું તો કુંભાર છું, મને કિંમતની ખબર નથી એટલે હું તો ફાયદામાં જ રહ્યો. મને તો આઈ આનાની જગ્યાએ રૂપિયો મળ્યો. પરંતુ તો જવેરી થઈને ચાર આના ખાતર કરોડ રૂપિયા જતા કર્યા તેનું મને આશ્ર્યર્માં થાય છે.’

આ પ્રસંગકથા સૌના જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવી છે. બીજાને કશું ન મળે, બીજા મારા કરતાં વધારે મેળવી ન લે આ ભાવ રાખવાથી લોકો ઘણું બધું ગુમાવતા હોય છે. આ પ્રસંગને ધ્યાનમાં રાખીને આપણે આપણા પ્રત્યેક કાર્યને જોવા છે. જેને રતની જાણકારી નથી એની તો વાત જ જુદી છે, એને તો જે કંઈ મળે એમાં એને તો ફાયદો જ છે; પરંતુ રતન પારખવાવાળો જ્યારે ભૂલ કરે ત્યારે એની મૂર્ખાઈ પર દ્યા ખાવી કે હસવું એ સમજાય જ નહીં. આવા અનેક પ્રસંગો આપણા જીવનમાં થતાં હોય છે છતાં આપણો એને સમજી શકતા નથી. જેને કશાયનો ઘ્યાલ જ નથી એને તો શું મેળવવાનું કે શું ગુમાવવાનું એ સમજ જ નથી, જાણો તો પણ કોઈ ફરક પડતો નથી; પરંતુ આપણે તો ઘણું બધું જાણતા હોવાનો દાવો કરીએ છીએ - સાધના કરીએ છીએ, વ્રત, જપ, યોગ, વેદાંતની વાતોમાં ફરીએ છીએ. અને તેથી મનુષ્ય જીવનમાં જો ક્યારેક 'રતન' જેવી પળ આવે, અને એ વેડફાઈ જાય એ જાણીને તો સંતોને, ગુરુજનોને કરુણા થાય એ સ્વભાવિક છે.

એટલે, એક વાત ખાસ યાદ રાખવી છે કે દુનિયામાં સમય સિવાય કશું જ આપણું નથી - જ્યારે આપણે તો એ રીતે રહીએ છીએ કે સમય સિવાયનું બધું જ આપણું છે અને જે આપણું છે એનો સારી રીતે ઉપયોગ કરવાનો જ રહી જાય છે.

એક સંતની વાત યાદ આવે છે - 'એમણે એમની રૂમમાં ચારે બાજુ ઘડિયાળ રાખ્યાં હતાં. કોઈએ પૂછ્યું, એક ઘડિયાળથી ના ચાલી શકે?' તો સંતે કહ્યું, રૂમમાં જે બાજુ નજર કરીએ તો સમજાય કે સમય જદુ રહ્યો છે.' ગયેલો સમય પાછો આવતો નથી. અને આમ ને આમ જીવન પસાર થછ જાય છે. આપણે પરમાત્માને જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણનો છિસાબ આપવો પડશે તે સમયે ક્યાંય એવું ના થાય કે આપણે તો કેટ-કેટલાંય 'રતનો' પત્થર માનીને ફેંકી દીધાં છે. માટે, સમયને ઓળખવો છે, એને સાચવવો છે. જીવનના આટલા વર્ષો તો ગયા, પણ હવે જે વર્તમાનમાં જીવી રહ્યા છીએ અને ભવિષ્યમાં જે સમય આવશે તેને ખૂબ કિંમતી માની તેને દિવ્ય બનાવીએ એવી પરમપિતા પરમાત્માને પ્રાર્થના.

॥ ઊં નમો નારાયણાય ॥

